

TRAKTAT KRAKOWSKI I HOŁD PRUSKI Z 1525 R. – ŹRÓDŁA W ARCHIWUM GŁÓWNYM AKT DAWNYCH

Jacek Krochmal

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa
The Central Archives of Historical Records in Warsaw
e-mail: jkrochmal@agad.gov.pl
<https://orcid.org/0000-0002-9048-1498>

Streszczenie. Przypadająca obecnie 500. rocznica traktatu krakowskiego z 1525 r. kojarzona jest z hołdem pruskim. Doniosłość jubileuszu dotyczy jednak raczej traktatu pokojowego niż hołdu lennego. Ten w uwarunkowaniach feudalnych był zjawiskiem normalnym. Powinność taką na wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego nałożyły postanowienia drugiego pokoju toruńskiego z 1466 r. Na jego mocy kolejni wielcy mistrzowie składali hołdy lenne królowi polskiemu. Podstawą do złożenia przed królem Zygmuntem I Starym hołdu przez księcia Albrechta Hohenzollerna był traktat pokojowy, zwany traktatem krakowskim. Kończył on czteroletni rozejm w wojnie polsko-krzyżackiej z lat 1519-1521. Traktat podpisano w Krakowie 8 kwietnia 1525 r. Dwa dni później w rynku krakowskim miały miejsce uroczystości hołdu pruskiego. Ceremonia ukazywała zależność lenną zsekularyzowanego państwa zakonnego (krzyżackiego) w Prusach od króla i Królestwa Polskiego. Po złożeniu przysięgi wierności królowi Zygmuntowi książę Albrecht otrzymał w lenno Prusy Książęce. W niniejszym artykule zostały wymienione i scharakteryzowane materiały źródłowe z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie dotyczące traktatu krakowskiego.

Słowa kluczowe: traktat krakowski; traktat pokojowy; hołd pruski; Archiwum Główne Akt Dawnych; dokument pergaminowy

Przypadająca w bieżącym roku 500. rocznica traktatu krakowskiego zawartego w 1525 r. w powszechnej świadomości kojarzona jest z hołdem pruskim. Rocznicą tą skłania do przypomnienia tego ważnego wydarzenia należącego do kamieni milowych w dziejach państwa polskiego. Nawiązując do skojarzeń wiążących traktat krakowski z hołdem pruskim warto podkreślić, że doniosłość jubileuszu dotyczy bardziej traktatu pokojowego niż samego hołdu lennego.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

Ten w uwarunkowaniach feudalnych był zjawiskiem normalnym i stosunkowo częstym, należał bowiem do repertuaru ceremonii podkreślających zależność lennika od suzerena, nie był więc ani pierwszym¹, ani ostatnim hołdem pruskim². Powinność taką na wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego nałożyły postanowienia drugiego pokoju toruńskiego z 1466 r.³ Na jego mocy kolejni wielcy mistrzowie składali hołdy lenne królowi polskiemu. Obowiązek ten zaprzestali spełniać dopiero dwaj ostatni wielcy mistrzowie krzyżacy, książę saski Fryderyk Wettyn (1498-1510) i Albrecht Hohenzollern (1511-1525), którzy odrzucili postanowienia drugiego pokoju toruńskiego⁴.

Uroczysty ceremoniał hołdów lennych przyciągał uwagę widzów. Wyjątkowość hołdu pruskiego z 1525 r. polegała na nadaniu temu wydarzeniu szczególnej rangi i oprawy. Poprzednia uroczystość hołdu złożonego przez wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego odbyła się niemal 36 lat wcześniej. Miała miejsce na zamku w Radomiu, gdzie 18 listopada 1489 r. przed królem Kazimierzem IV Jagiellończykiem hołd lenny złożył wielki mistrz Johann von Tieffen. Odnawiając w 1525 r. tradycję hołdów pruskich król Zygmunt I przywdział z tej okazji strój koronacyjny⁵, sam przebieg uroczystości był zaś wzorowany na ceremoniale składania cesarzowi hołdów lennych przez elektorów Rzeszy⁶. Ceremoniał hołdu pruskiego ustanowiony przez Zygmunta Starego był powtarzany przez jego następców. W stroju koronacyjnym w 1569 r. hołd od księcia Albrechta Fryderyka przyjął w Lublinie król Zygmunt II August, a 16 listopada 1611 r. na placu przed klasztorem Bernardynów na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie uczynił to król Zygmunt III, „ubrany w strój koronacyjny i nawet z koroną na głowie, w jednym ręku niosąc berło, w drugim jabłko”, nadając Prusy Książęce w lenno elektorowi Janowi Zygmunтови⁷. Również w stroju koronacyjnym dwa

¹ D. WRÓBEL, „Hołd pruski” sto piętnaście lat wcześniej. O jednym precedensie z czasów Władysława Jagielly, „Miscellanea Historico-Archivistica” [dalej: MHA] 23 (2016), s. 93-107.

² K. PIWARSKI, *Hołdy pruskie*, „Roczniki Historyczne” 21 (1956), s. 152-173.

³ *Władztwo polskie w Prusiech Zakonnych i Książęcych (1454-1657)*. Wybór źródeł, oprac. i wstęp A. Vetulani, Wrocław 1953, s. 54-56.

⁴ W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego (1467-1525)*, Gdynia 1937, s. 9-12, 32, 38, 47-49; *Władztwo polskie w Prusiech*, s. XIX; M. BISKUP, *Friedrich von Sachsen 1498-1510*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens*, hg. U. Arnold, Marburg a.d. Lahn 1998, s. 155-159; P. PIZUŃSKI, *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich*, Skarszewy [2000], s. 144-145, 150.

⁵ Decyzja ta zbulwersowała część dostojników polskich uważających, że właściwszy dla tej uroczystości byłby strój rycerski. *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 98; W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 137.

⁶ M. BOGUĆKA, *Hołd Pruski*, Warszawa 1982, s. 93; I. KĄKOLEWSKI, *Hołd pruski (1525)*. Historia, pamięć i narracje o scenariuszach alternatywnych, Warszawa 2025, s. 126.

⁷ *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 125, 230.

hołdy przyjął król Władysław IV, najpierw w 1633 r. złożony za ledwie *per procura* przez posłów elektora Jerzego Wilhelma Hohenzollerna, a następnie w 1641 r. hołd składany już osobiście przez elektora Fryderyka Wilhelma⁸. Na traktacie krakowskim i hołdzie pruskim z 1525 r. były wzorowane uroczystości hołdu lennego złożonego w 1561 r. przez Gotharda Kettlera, ostatniego mistrza Zakonu Kawalerów Mieczowych (po 1236 r. włączonego do zakonu krzyżackiego), oraz przez arcybiskupa ryskiego Wilhelma Hohenzollerna (brata księcia pruskiego Albrechta). Hołd ten był związany z sekularyzacją inflanckiej części zakonu krzyżackiego, a w konsekwencji przyłączeniem Inflant do Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego, co nastąpiło w wyniku tak zwanej unii wileńskiej, to jest drugiego układu wileńskiego z 28 listopada 1561 r.⁹

Hołd pruski z 1525 r. był manifestacją triumfu nad zakonem krzyżackim, zaciętym wrogiem Królestwa Polskiego, z którym zmagania trwały niemal od trzech stuleci, a teraz – po upływie czteroletniego rozejmu¹⁰ – bez konieczności wznawiania działań wojennych Polska osiągnęła cele, o które od dawna walczyła. Krakowskie uroczystości były więc okazją do zademonstrowania siły i potęgi króla Polski nie tylko w stosunku do Krzyżaków, ale również wobec cesarza i Stolicy Apostolskiej, dotychczasowych protektorów państwa zakonnego w Prusach. Lennikiem polskim stawał się bowiem dawny wielki mistrz krzyżacki, protegowany zarówno cesarzy, jak i papieży (broniąc praw zakonu Stolica Apostolska nie uznała postanowień drugiego pokoju toruńskiego z 1466 r.)¹¹, który po sekularyzacji stał się pierwszym w Europie władcą państwa protestanckiego (luterńskiego). Traktat krakowski i będący jego konsekwencją hołd pruski były więc nie tylko aktem politycznym, ale również religijnym, co miało doniosłe znaczenie dla Kościoła katolickiego stojącego w obliczu zagrożenia spowodowanego gwałtownie szerzącą się reformacją protestancką. Nic zatem dziwnego, że luterński książę Albrecht nagle zaczął być izolowany na arenie

⁸ M. BOGUĆKA, *Hołd Pruski*, s. 158-159, 167.

⁹ J. KROCHMAL, *Unia Lubelska aktem założycielskim Rzeczypospolitej*, w: *Unia Lubelska 1569 roku i unie w Europie Środkowo-Wschodniej. The Union of Lublin of 1569 and other unions in Central and Eastern Europe*, red. J. Krochmal, Warszawa 2020, s. 23.

¹⁰ Zawieszenie broni obowiązywało do 10 kwietnia 1525 r. S. BODNIAK, *Albrecht Hohenzollern*, w: *Polski słownik biograficzny*, red. W. Konopczyński, t. 1, Kraków 1935, s. 48.

¹¹ W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 2-3; *Władztwo polskie w Prusiech*, s. XVIII.

międzynarodowej. Papież wyklął go jako heretyka, a cesarz skazał na banicję¹². Tym samym Hohenzollern stał się całkowicie zależny od króla polskiego¹³.

O wiele ważniejszy od hołdu pruskiego był – będący jego podstawą – traktat pokojowy, zwany traktatem krakowskim. Jego zawarcie było oczekiwane, kończył się bowiem okres czteroletniego rozejmu w wojnie polsko-krzyżackiej (-pruskiej) toczony w latach 1519-1521¹⁴. O ile Polska była dobrze przygotowana do kontynuowania działań zbrojnych, o tyle zakon krzyżacki był wówczas zagrożony w poważnym kryzysie. Przygotowania do rozpoczęcia pertraktacji z Polską rozpoczęły się u schyłku 1524 r. Rokowania były prowadzone przez pośredników. Wielkiego mistrza Albrechta reprezentowali jego starszy brat, margrabia brandenburski Jerzy Hohenzollern Ansbach, oraz szwagier, książę legnicki i brzeski Fryderyk II (mąż Zofii Hohenzollern, siostry księcia Albrechta), negocjatorami ze strony polskiej byli zaś kanclerz wielki koronny Krzysztof Szydłowiecki i podkanclerzy Piotr Tomicki, biskup krakowski¹⁵. Pertraktacje pokojowe prowadzono w Krakowie w marcu 1525 r. Najważniejsze sprawy sporne były konsultowane z księciem Albrechtem oczekującym na zakończenie rozmów na Śląsku, w pobliskim Bytomiu należącym do księcia Jerzego Hohenzollerna. Po osiągnięciu uzgodnień negocjacje zakończono 28 marca 1525 r. Głównymi postanowieniami pokoju było przekazanie przez Polskę ziem zakonu krzyżackiego w lenno księciu Albrechtowi, z prawem dziedziczenia po nim ograniczonym jedynie do jego trzech (spośród ośmiu) braci z linii frankońskiej: Jerzego Hohenzollerna Ansbach, Kazimierza Hohenzollerna (Kasimir von Brandenburg-Ansbach) i margrabiego Jana Hohenzollerna oraz ich prawowitych

¹² Sekularyzacji państwa zakonnego w Prusach nie uznali cesarze oraz część braci zakonnych. Oponenci wybrali mistrza niemieckiego (Deutschmeister), mianowanego 6 grudnia 1527 r. przez cesarza Karola V nowym mistrzem krzyżackim. Został nim Walter von Kronberg, który bezskutecznie próbował unieważnić traktat krakowski. Na sejmie Rzeszy w Augsburgu w 1530 r. cesarz nadał Walterowi von Kronberg ziemie zakonne w lenno. Nowy mistrz pozwał Albrechta Hohenzollerna przed sąd Rzeszy. Korzystając z protekcji króla Zygmunta Starego książę Albrecht nie stawiał się przed sądem, za co w 1532 r. został obłożony karą banicji przez trybunał Rzeszy zebrany w Spirze. S. BODNIAK, *Albrecht Hohenzollern*, s. 49.

¹³ *Władztwo polskie w Prusiech*, s. XXIII; R. ŻELEWSKI, *Dyplomacja polska w latach 1506-1572*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1: *Połowa XV – 1572*, red. M. Biskup, Warszawa 1980, s. 642.

¹⁴ M. BISKUP, „Wojna pruska” czyli wojna Polski z zakonem krzyżackim z lat 1519-1521. *U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich*, cz. 2, Olsztyn 1991.

¹⁵ W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 121-122, 126; R. ŻELEWSKI, *Dyplomacja polska*, s. 643; M. LUBCZYŃSKI, J. PIELAS, *Szydłowiecki Krzysztof*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 49, red. A. Romanowski, Warszawa-Kraków 2014, s. 555-556; A. ODRZYWOLSKA, *Tomicki Piotr*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 54, red. A. Romanowski, Warszawa-Kraków 2022, s. 334.

dziedziców¹⁶; wzajemne zwrócenie ziem zdobytych podczas wojny przerwanej rozejmem z 1521 r., przy czym Albrecht, w zamian za zrzeczenie się praw do Nowego Miasta, Braniewa i Tolkmicka, miał otrzymywać od króla polskiego wypłacaną corocznie¹⁷ dożywotnią pensję 4000 złotych reńskich w złocie¹⁸.

Traktat pokojowy podpisano w Krakowie w sobotę 8 kwietnia 1525 r. Treść porozumienia, jak każdą umowę dwustronną, sporządzono w dwóch jedno-brzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej z układających się stron. Szczęśliwie do naszych czasów zachowały się oba dokumenty traktatu krakowskiego, zarówno egzemplarz księcia Albrechta, jak i egzemplarz strony polskiej. Są one przechowywane w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie¹⁹ oraz w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie²⁰. Z powodu obszernej zawartości

¹⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Metryka Koronna, Księgi Wpisów (Libri Inscriptionum [dalej: MK]), sygn. 39, s. 321-326; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0327.html [i kolejne; dostęp: 16.04.2025]; AGAD, Metryka Koronna, Księgi Poselstw (Libri Legationum [dalej: LL]), sygn. 23, k. 322-326; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0322.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; *Matricvlarvm Regni Poloniae summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur* [dalej: MRPS], contextuit indicesque adiecit T. Wierzbowski, pars IV: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507-1548)*, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1507-1535*, Varsoviae 1912, p. 313, nr 14212; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1: *Jagiellonowie*, oprac. I. Sułkowska-Kurasiowa, J. Wejchertowa, przygotowali do druku M. Badowska, M. Kulecki, Warszawa 2019, nr 1040, s. 123; M. BISKUP, *Bracia Albrechta von Hohenzollern-Ansbach – potencjalni sukcesorzy Prus Książęcych (1525-1543)*, w: *Pomorze – Brandenburgia – Prusy (państwo i społeczeństwo). Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, red. W. Stępiński, Z. Szultka, Szczecin 1999, s. 39-53.

¹⁷ „[...] annuum stipendium quatuor millia florenorum Renensium in auro, vel pro singulis aureis 28 grossos integros monete et numeri Regni nostri presentis”. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 326-327; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0326.htm [dostęp: 09.04.2025]; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1041, s. 123; AGAD, MK, sygn. 39, s. 326-327; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0332.html (i następna; dostęp: 16.04.2025); MRPS, pars IV, vol. 2, p. 314, nr 14219; W. PO-CIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 129-135; M. BOGUĆKA, *Hołd Pruski*, s. 91; J. WIJACZKA, *Traktat krakowski z 1525 roku. Sukces Jagiellonów czy Hohenzollernów?*, w: *Od traktatu kaliskiego do pokoju oliwskiego. Polsko-krzyżacko-pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343-1660. Vom Frieden von Kalisch bis zum Frieden von Oliva. Diplomatische Beziehungen zwischen dem Königreich Polen und dem Deutschen Orden/Herzogtum Preußen in den Jahren 1343-1660*, red. A. Bues, J. Grabowski, J. Krochmal, G. Vercamer, H. Wajs, Warszawa 2014, s. 288.

¹⁸ W poniższym aneksie źródłowym podano tylko dwa pierwsze pokwitowania odbioru tej pensji, za lata 1526 i 1527 (AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych [dalej: Zb. dok. perg.], sygn. 1361, 1363), ale w AGAD znajduje się znacznie więcej tego rodzaju potwierdzeń, wydawanych corocznie.

¹⁹ Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich, sygn. Perg. nr 756.

²⁰ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 185.

traktatu, treści jego postanowień nie można było zmieścić na jednej karcie, dlatego spisano je na ośmiu arkuszach pergaminu, którym po złożeniu (składka czterech bifoliów) nadano postać fascykułu. Dokument potwierdzają podpisy sygnatariuszy traktatu oraz ich cztery pieczęcie zawieszone na sznurach w barwie złotej (pieczęć mniejsza koronna króla Zygmunta Starego)²¹ oraz czerwonej (pieczęcie pozostałych wystawców), należące do króla polskiego Zygmunta I oraz Albrechta, margrabiego brandenburskiego i księcia w Prusach, a ponadto dwóch negocjatorów – księcia legnickiego Fryderyka i Jerzego margrabiego brandenburskiego²².

Dokument traktatu krakowskiego składał się z 31 artykułów, których treść dotyczyła czterech grup zagadnień. Artykuły 1-8 omawiały sprawy dotyczące likwidacji stanu wojny między Polską a zakonem krzyżackim, artykuły 9-21 regulowały wzajemne relacje Prus Książęcych i Korony, natomiast artykuły 22-28 omawiały zagadnienia gospodarcze i handlowe. Traktat kończyły trzy artykuły (29-31) gwarantujące trwałość zawartego układu²³. Książę Albrecht rzekł się wszystkich przywilejów nadanych zakonowi krzyżackiemu przez papieży, cesarzy, królów oraz książąt polskich, to jest dokumentów zawierających postanowienia sprzeczne z uzgodnionym wówczas traktatem krakowskim²⁴, w zamian za co król Zygmunt przyrzekł nadać mu wszelkie prawa służące do sprawowania władzy w księstwie pruskim. Konsekwencją powyższych zapisów było wydanie stronie polskiej 74 dokumentów pergaminowych z lat 1215-1466, które złożono najpierw w kancelarii królewskiej, a następnie w archiwum koronnym. Później, aż do II wojny światowej, dokumenty te były przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. W dniu 18 stycznia 1941 r. pergaminy zostały zarekwirowane przez okupacyjne władze niemieckie, to jest Dyрекcję

²¹ *Sigilla regum et reginarum Poloniae. Pieczęcie królów i królowych Polski ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych*, oprac. zb. (Tabularium Actorum Antiquorum Varsoviense Maximum. Divisio prima – „Insimul”), Warszawa 2015, s. 41.

²² J. TOMASZEWICZ, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, cz. 2: *Dokumenty z lat 1506-1828*, Kraków 1991, nr 830, s. 34; J. KROCHMAL, *Skarby w archiwach zakłete. Dzieje Polski w dokumencie archiwalnym*, cz. 1: *Dawna Polska (do 1795 roku) / Enchanted Treasures from the Archives. A history of Poland in archive documents*, Part I: *Old Poland (to 1795)*, Warszawa 2021, s. 96.

²³ A. VETULANI, *Lenno pruskie. Od traktatu krakowskiego do śmierci księcia Albrechta, 1525-1568. Studium historyczno-prawne*, Kraków 1930, s. 62-65; W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 133-134.

²⁴ Nakaz zwrócenia przywilejów wykraczał poza ramy uzgodnione wcześniej w drugim pokoju toruńskim z 1466 r. Konsekwencją tego było przekreślenie możliwości zgłaszania w przyszłości przez księcia Albrechta lub jego następców roszczeń do Prus Królewskich, król polski zachowywał zaś prawo do całych Prus. R. ŻELEWSKI, *Dyplomacja polska*, s. 644.

Archiwów Generalnej Guberni działającą na polecenie Generalnej Dyrekcji Pruskich Archiwów Państwowych. Dokumenty wywieziono z Warszawy do Pruskiego Archiwum Państwowego w Królewcu. Wkrótce potem zostały ewakuowane w głąb Niemiec. Po II wojnie światowej początkowo były przechowywane w Archiwum Państwowym w Getyndze, a potem w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie Dahlem. Przez długi czas nieskuteczne były wielokrotnie podejmowane próby ich rewindykacji do Polski²⁵.

Traktat krakowski był aktem konstytutywnym zmieniającym dotychczasowy stosunek prawny i tworzący nowe relacje pomiędzy królem i Królestwem Polskim a Prusami Książęcymi (Zakonnymi) i ich księciem. Z tego powodu traktat musiał zostać ratyfikowany i potwierdzony dodatkowymi dokumentami²⁶, które zostały wystawione w Krakowie w niedzielę palmową 9 kwietnia 1525 r. W pierwszym z nich postanowienia traktatu zatwierdzili obaj władcy, król polski Zygmunt oraz Albrecht²⁷, dotychczasowy wielki mistrz krzyżacki, a odtąd już książę „z Prus” bądź „w Prusiech” („dux ex Prussia”, „dux in Prussia”). Tytulatura ta miała podkreślać różnicę wynikającą z uprawnień lennych do władztwa nad Prusami. O ile bowiem książę Albrecht, jako lennik, mógł sprawować władzę jedynie nad Prusami Książęcymi, o tyle król Zygmunt, jako suzeren, był panem i dziedzicem całych Prus, zarówno Książęcych, jak i Królewskich („totius Prussiae dominus et haeres”)²⁸. W drugim dokumencie, wydanym w Krakowie również 9 kwietnia 1525 r., zostało spisane zobowiązanie stanów pruskich do zachowania podległości lennej wobec Polski²⁹. Trzeci dokument powstał dopiero po powrocie księcia Albrechta do Prus. Został wystawiony w Królewcu 29 maja 1525 r., to jest w dniu wprowadzenia pierwszego księcia „w Prusiech” przez delegatów króla Zygmunta (byli nimi: wojewoda malborski Jerzy Bażyński,

²⁵ J. KARWASIŃSKA, *Straty Archiwum Koronnego*, w: *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, red. A. Stebelski, Warszawa 1957, s. 29-30, 37-49; J. KROCHMAL, *Kalendarium dziejów Archiwum Głównego Akt Dawnych i jego poprzedników (1807-2011)*, MHA 18 (2011), s. 57, 59-60, 75. Sukces rewindykacyjny osiągnięto dopiero 1 grudnia 2025 r., gdy w wyniku polsko-niemieckich uzgodnień rządowych ogłoszono zwrot do AGAD 73 dokumentów pergaminowych (jeden ze zrabowanych dokumentów zaginął w nieznanych okolicznościach).

²⁶ W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 133.

²⁷ AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 6, k. 192-208v; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1034, s. 122; zob. Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich, sygn. Perg. nr 757; J. TOMASZEWICZ, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich*, cz. 2, nr 831, s. 34-35.

²⁸ W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 133-134; *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 80, 89; R. ŻELEWSKI, *Dyplomacja polska*, s. 643.

²⁹ AGAD, Metryka Koronna, LL 23, k. 327-330; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1039, s. 123.

kasztelan płocki Jan z Wieczni i podkomorzy pomorski Achacy Czema), którzy tym samym przekazali Albrechtowi władztwo lenne w Prusach Książęcych³⁰.

Po dwóch dniach od zawarcia traktatu krakowskiego, w poniedziałek 10 kwietnia 1525 r., w rynku krakowskim miały miejsce uroczystości hołdu pruskiego³¹. Sama ceremonia, w sposób symboliczny ukazująca zależność lenną byłego państwa zakonnego od króla i Królestwa Polskiego, została dopełniona złożeniem przysięgi wierności i przekazaniem aktu oddania Prus Książęcych w lenno Albrechtowi Hohenzollernowi³². Wiązało się to z dużym wysiłkiem personelu kancelarii królewskiej, który musiał na czas przygotować wszystkie dokumenty wystawiane od chwili zawarcia traktatu krakowskiego, w tym obydwie dokumenty traktatu przeznaczone dla strony polskiej i pruskiej³³.

Tło historyczne prowadzące do zawarcia traktatu krakowskiego, treść i znaczenie porozumienia pokojowego oraz będący jego konsekwencją hołd pruski z 1525 r., zostały już wielokrotnie przedstawione w historiografii³⁴. Tekst traktatu

³⁰ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 181; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/181/index.html> [dostęp: 23.04.2025]; *Corpus iuris Polonici*, Sectionis 1: *Privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta, mandata regnum Poloniae spectantia comprehendentes*, vol. 4: *Annos 1523-1534 continentes*, fasc. 1, ed. O. Balzer, Cracoviae 1910, nr 54, p. 186-188; W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 133.

³¹ Opis ceremonii przekazał jej świadek, biskup przemyski Andrzej Krzycki w liście do Antonio Puglio (Pulleona, Puglioni), nuncjusza apostolskiego na Węgrzech. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 333-340; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0333.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; *Acta Tomiciana*, t. 7: *Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismundi Primi, regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, ed. S. Górski, Posnaniae 1857, nr 33, p. 249-255; *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 90-102 (przekład polski A. Wolffa). Zob. W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 136-138; M. BOGUCA, *Hołd Pruski*, s. 93-96.

³² AGAD, MK, sygn. 39, s. 321-326; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0327.html [i kolejne; dostęp: 16.04.2025]; Metryka Koronna, LL, sygn. 23, k. 322-326; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0322.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; edycje: *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. 4, nr 170, s. 233-235; *Corpus iuris Polonici*, vol. 4, fasc. 1, nr 49, p. 172-178; M. BOGUCA, K. ZERNACK, *Um die Säkularisation des Deutschen Ordens in Preußen. Die Krakauer Huldigung*, Hannover 1996, s. 58-69; *Dokument lenny. Kraków, 10 kwietnia 1525 roku*, przeł. T. Ososiński, w: M. BOGUCA, K. ZERNACK, *Sekularyzacja zakonu krzyżackiego w Prusach. Hołd pruski 1525 roku*, Warszawa 1998, s. 75; MRPS, pars IV, vol. 2, p. 313, nr 14212; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1040, s. 123.

³³ I. KĄKOLEWSKI, *Hołd pruski*, s. 118. O terminie sporządzenia dokumentów, wystawianych rzekomo już po samej uroczystości hołdu, zob. W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego*, s. 138; J. WIJACZKA, *Traktat krakowski z 1525 roku*, s. 288.

³⁴ J. MYCIELSKI, *Hołd z roku 1525 i sekularyzacja Prus w dziejach Polski*, „Przegląd Polski” 16 (1882), t. 64, z. 190-192, s. 350-370; BORK [L. KOLANKOWSKI], *Hołd pruski 10 IV 1525 r. (w czterowiekową*

opublikowano w kilku edycjach źródłowych³⁵, w tym w tłumaczeniu na język polski³⁶. Ponadto opracowano rejestry traktatu³⁷, a skan dokumentu jest dostępny w Internecie, umożliwiając nie tylko przeczytanie tekstu źródła, ale również zapoznanie się z widokiem aktu i uwierzytelniających go pieczęci³⁸.

Jak wiele sukcesów, także i ten był kwestionowany. Zygmuntovi Staremu zarzucano, że nie przyłączył Prus Książęcych od razu do Polski. Było to jednak wówczas nierealne, a kraj ten – według zapisów zawartych w traktacie krakowskim – miał przypaść Polsce dopiero po wymarciu panującej linii książęcej Albrechta Hohenzollerna i jego trzech braci. Wkrótce Hohenzollernowie brandenburscy rozpoczęli starania o sukcesję pruską. Jeszcze w 1539 r. król Zygmunt I

rocznicę), Kraków 1925; F. PAPÉE, *Spór o bałtyckie pomorze 1343-1525. Od traktatu kaliskiego do krakowskiego*, w: *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. 1: *Referaty*, Lwów 1925, Sekcja II, s. 1-8; A. VETULANI, *Lenno pruskie. Od traktatu krakowskiego do śmierci księcia Albrechta, 1525-1568. Studium historyczno-prawne*, Kraków 1930; W. POCIECHA, *Geneza hołdu pruskiego (1467-1525)*, Gdynia 1937; Z. WOJCIECHOWSKI, *Hołd pruski i inne studia historyczne*, Poznań 1946; A. WOJTKOWSKI, *Hołd pruski według relacji Maurycego Ferbera, biskupa warmińskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 13 (1947), nr 3-4, s. 95-99; W. HUBATSCH, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach. Deutschordens-Hochmeister und Herzog in Preussen 1490-1568*, Heidelberg 1960; M. BISKUP, *Geneza i znaczenie hołdu pruskiego 1525 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1975, nr 4 (130), s. 407-424; J. MALLEK, *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525-1548. Studium z dziejów polskiej polityki księcia Albrechta Hohenzollerna*, Warszawa 1976; K. GÓRSKI, *Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977; M. BISKUP, *Das Ende des Deutschordensstaates Preußen im Jahre 1525*, w: *Die geistlichen Ritterorden Europas, (Vorträge und Forschungen, Bd. 26)*, hg. J. Fleckenstein, M. Hellman, Konstanz 1980, s. 403-416; M. BISKUP, *Die Säkularisation des Deutschen Ordensstaates in Preussen im Jahre 1525 (Genesis und Bedeutung)*, „Studia Maritima” 2 (1980), s. 7-27; M. BOGUCKA, *Hołd Pruski*, Warszawa 1982; M. BOGUCKA, K. ZERNACK, *Sekularyzacja zakonu krzyżackiego w Prusach. Hołd pruski 1525 roku*, Warszawa 1998; D. MAKIELA, *Ustanowienie lenna pruskiego w 1525 r. Odstępstwo od traktatu toruńskiego czy jego kontynuacja?*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2017, nr 2 (296), s. 263-277; I. KĄKOLEWSKI, *Hołd pruski (1525). Historia, pamięć i narracje o scenariuszach alternatywnych*, Warszawa 2025; J. WIJACZKA, *Traktat krakowski i hołd pruski z 1525 roku*, Olsztyn 2025.

³⁵ *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae in quo pacta, foedera, tractatus pacis [...]*, ed. M.D. Dogiel, t. 4, in *qvo totivs Prvssiae res continentvr*, Vilnae 1764, nr 168, s. 226-230; *Acta Tomiciana*, t. 7, p. 227-233; *Corpus iuris Polonici*, nr 46, p. 141-159; *Die Staatsverträge des Herzogtums Preußen*, Bd. 1: *Polen und Litauen. Verträge und Belehungsurkunden 1525-1657/68*, hg. S. u. H. Dolezel, Köln-Berlin 1971, s. 14-30; M. BOGUCKA, K. ZERNACK, *Um die Säkularisation des Deutschen Ordens*, s. 22-39.

³⁶ *Władztwo polskie w Prusiech*, nr 6, s. 77-89.

³⁷ MRPS, pars IV, vol. 2, p. 313, nr 14209.

³⁸ <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/185/index.html> [dostęp: 23.04.2025]; agad.gov.pl/1525NM/rec185.html [dostęp: 01.12.2025].

Stary odrzucił prośbę elektora brandenburskiego Joachima o przyznanie mu sukcesji w Prusach. Załamanie polityki polskiej nastąpiło za czasów Zygmunta II Augusta, który w 1563 r. zgodził się na prośbę Albrechta, by po jego śmierci sukcesję pruską objęli Hohenzollernowie brandenburscy. Mimo to postanowienia traktatu krakowskiego okazały się trwałe, czego wyrazem były hołdy lenne składane przez kolejnych książąt pruskich.

Jak była już o tym mowa, na sejmie lubelskim w 1569 r. hołd taki złożył książę Albrecht Fryderyk Hohenzollern³⁹, a w 1611 r. kolejny hołd złożył elektor Jan Zygmunt⁴⁰. Faktyczne przeniesienie lenna pruskiego na linię elektorską Hohenzollernów nastąpiło w 1618 r. Był to poważny błąd polityczny, gdyby bowiem respektowano zapisy traktatu krakowskiego z 1525 r., to właśnie wówczas – w wyniku wymarcia wszystkich uprawnionych linii książęcych Hohenzollernów (księcia Albrechta oraz jego braci: Jerzego, Kazimierza i Jana) – w 1618 r. Prusy Książęce powinny zostać wcielone do Korony⁴¹. Tak się jednak nie stało i nad Polską zawisła groźba połączenia się Prus Książęcych z Brandenburgią. Kolejnym ustępstwem na rzecz Prus było wyrażenie zgody przez króla Władysława IV na złożenie hołdu *per procura*, to jest przez przedstawicieli elektora. Homagium takie posłowie pruscy złożyli na Wawelu 21 marca 1633 r. Ostatni hołd pruski miał miejsce w Warszawie 7 października 1641 r. Napięta sytuacja polityczna sprawiła, że elektor Fryderyk Wilhelm, później nazwany Wielkim Elektorem, nie był pewny czy Rzeczpospolita nada mu prawa lenne do władztwa w Prusach Książęcych. Obawy te zmusiły go do przybycia do stolicy Polski i osobistego złożenia hołdu przed królem Władysławem IV, nie zaś – jak to pierwotnie planował – odbycia tej ceremonii jedynie *per procura*, jak uczynił to jego ojciec⁴². W latach potopu szwedzkiego elektorzy wykorzystali słabość Rzeczypospolitej, wymuszając w traktatach welawsko-bydgoskich z 1657 r. zniesienie zależności lennej Prus Książęcych od Polski. Tym samym Prusy uzyskały suwerenność, którą potwierdził pokój oliwski z 1660 r. W długim trwaniu zwycięzcami rozgrywki polsko-pruskiej byli Hohenzollernowie, z perspektywy tej trudno jednak winić Zygmunta Starego, że nie przewidział wypadków, które nastąpiły niemal półtora stulecia po traktacie krakowskim, a po upływie kolejnego wieku stworzone wówczas państwo pruskie doprowadziło do rozbioru Polski⁴³.

³⁹ *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 125-136; R. JANKOWSKI, „A niechaj już uniej w skrzyniach nie chowamy” – akty unii lubelskiej i horodelskiej w archiwum Wielkiego Księstwa Litewskiego w zbiorach Radziwiłłów, w: *Unia Lubelska 1569 roku i unie w Europie Środkowo-Wschodniej*, s. 294.

⁴⁰ *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 229-234.

⁴¹ R. ŻELEWSKI, *Dyplomacja polska*, s. 645.

⁴² M. BOGUCA, *Hołd Pruski*, s. 158, 165-169.

⁴³ J. WIJACZKA, *Traktat krakowski z 1525 roku*, s. 283-296; E. POTKOWSKI, „Hołd Pruski” w *opiniach historyków polskich*, MHA 23 (2016), s. 81-91; D. MAKIŁŁA, *Zniesienie Hołdu Pruskiego*.

Traktat krakowski. Kraków, 8 kwietnia 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 185
(fot. Karol Zgliński)

W poniższym aneksie zestawiono w układzie chronologicznym wybrane materiały źródłowe z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych⁴⁴, pochodzące z lat 1524-1556 dotyczące negocjacji prowadzących do zawarcia traktatu krakowskiego, sam dokument traktatu krakowskiego z 8 kwietnia 1525 r. oraz archiwalia bezpośrednio z nim związane, a ponadto dokumenty z 1556 r. odwołujące się do tradycji traktatu krakowskiego⁴⁵.

Uwolnienie Prus Książęcych z podległości lennej wobec Rzeczypospolitej w latach 1657-1658, MHA 23 (2016), s. 139-151.

⁴⁴ Zestawiono na podstawie inwentarza i skanów dokumentów, zob. https://agad.gov.pl/inwentarze/perg_skan_II_23.xml [dostęp: 03.04.2025]; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, s. 114-115, 122-124, 126, 132, 138-139.

⁴⁵ J. MALLEK, *Geneza sejmu 1566 r. w Prusach Książęcych*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1961, nr 4, s. 501, 503, 510.

Aneks

Źródła dotyczące traktatu krakowskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych

1. Jerzy, biskup sambijski, jako regent zakonu krzyżackiego i inni członkowie zakonu zebrani na landtagu w Królewcu, upoważniają Erharda, biskupa pomezańskiego w Prabutach („zu Risenbergk”), i Fryderyka von Heydeck, prokuratora piskiego („zu Johansburgk”), do pertraktacji w sprawie pokoju między Zygmuntem, królem polskim, a Albrechtem, wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego. Królewiec (Königsberg), 8 grudnia 1524 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 176; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/176/index.html#img=PL_1_1_176_0001.jpg [dostęp: 28.04.2025].

2. Poddani z ziem i miast podległych Albrechtowi (Albertowi), wielkiemu mistrzowi zakonu krzyżackiego, w związku z jego konfliktem z Zygmuntem, królem polskim, wyznaczają pełnomocników mających reprezentować ich na zjeździe ustalonym na dzień Trzech Króli [6 stycznia 1525 r.] w Preszburgu [Bratysławie]. Królewiec (Königsberg), 9 grudnia 1524 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 175; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/175/index.html> [dostęp: 28.04.2025].

3. Henryk, książę meklemburski, potwierdza, że zawarł przymierze z Zygmuntem, królem polskim, którego warunki dotyczące współpracy wojskowej, zwłaszcza przeciw wielkiemu mistrzowi i zakonowi krzyżackiemu w Prusach i Joachimowi, margrabiemu brandenburskiemu, o wzajemnej pomocy w walce z poganami, heretykami i schizmatykami oraz regulujące kwestie rozstrzygania konfliktów między poddanymi obu władców, zostały wynegocjowane przez Mikołaja, marszałka i doktora obojga praw, ze strony Henryka, oraz przez Jana, arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa, Macieja, biskupa kujawskiego i pomorskiego, Jana, biskupa chełmińskiego, Stanisława z Kościelca, wojewodę kaliskiego, Jerzego Bażyńskiego, wojewodę malborskiego, oraz Achacego Czemę, podkomorzego pomorskiego, ze strony króla Zygmunta. Szczecin, 9 lutego 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 187; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/187/index.html> [dostęp: 28.04.2025].

4. Jerzy i Barnim, książęta szczecińscy i pomorscy, zawierają z Zygmuntem, królem polskim, sojusz, którego warunki zostały wynegocjowane przez posłów obu stron i dotyczą wsparcia militarnego w razie agresji zakonu krzyżackiego w Prusach lub Joachima, margrabiego brandenburskiego, kwestii jeńców i sytuacji ludności. Stary Szczecin, 9 lutego 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 530; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/530/index.html> [dostęp: 28.04.2025].

5. List Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego i podkanclerzego koronnego, do Karola, księcia ziębickiego („duci Minsterbergensi”), w sprawie Prus. [b.m.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 342-343; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0342.htm [i następna; dostęp: 09.04.2025]; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 947, s. 114.

6. Albrecht („Albertus”), wielki mistrz zakonu krzyżackiego, udziela pełnomocnictwa Jerzemu, margrabiemu brandenburskiemu, i Fryderykowi księciu legnickiemu i brzeskiemu, do reprezentowania go w rozmowach pokojowych z królem polskim. Kreutzburg („Crewtizburgk”), Kluczbork, 2 marca 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 183; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/183/index.html> [dostęp: 28.04.2025].

net.pl/metrykalia/1/album/183/index.html#img=PL_1_1_183_0001.jpg [dostęp: 09.04.2025]; AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 297-298; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0297.htm [i kolejna; dostęp: 09.04.2025]; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1031, s. 122.

7. Traktat pokojowy („Tractatus pacis Prutenicae”) między Zygmuntem I, królem polskim, a Albrechtem Hohenzollernem, księciem pruskim – rokowania. [b.m.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 299-310; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0299.htm [dostęp: 09.04.2025].

8. Jerzy, margrabia brandenburski, i Fryderyk, książę legnicki i brzeski, ogłaszają warunki traktatu pokojowego (status ziem pruskich jako lenna polskiego, prawa i obowiązki margrabiów brandenburskich jako dziedziców lenna, prawa i obowiązki poddanych, zasady obowiązujące kupców itd.) kończącego konflikt pomiędzy Zygmuntem, królem polskim, a Albrechtem, margrabią brandenburskim i wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego [Traktat krakowski]. Kraków, 8 kwietnia 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 185; edycje: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae in quo pacta, foedera, tractatvs pacis* [...], ed. M.D. Dogiel, t. 4, *in qvo totivs Prvssiae res continentvr*, Vilnae 1764, nr 168, s. 226-230; *Acta Tomiciana*, t. 7: *Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismundi Primi, regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, ed. S. Górski, Posnaniae 1857, p. 227-233; *Corpus iuris Polonici*, Sectionis 1: *Privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta, mandata regnum Poloniae spectantia comprehenditis*, vol. 4: *Annos 1523-1534 continentis*, fasc. 1, ed. O. Balzer, Cracoviae 1910, nr 46, p. 141-159; *Die Staatsverträge des Herzogtums Preußen*, Bd. 1: *Polen und Litauen. Verträge und Belehungsurkunden 1525-1657/68*, hg. S. u. H. Dolezel, Köln–Berlin 1971, s. 14-30; tłumaczenie polskie: *Władztwo polskie w Prusiech Zakonnych i Książęcych (1454-1657)*. *Wybór źródeł*, oprac. i wstęp A. Vetulani, Wrocław 1953, nr 6, s. 77-89; regest: *Matricvlarvm Regni Poloniae summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur* [dalej: MRPS], contextuit indicesque adiecit T. Wierzbowski, pars IV: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507-1548)*, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1507-1535*, Varsoviae 1912, p. 313, nr 14209.

9. Ratyfikacja układu („Pacta et transactiones”; „Pax perpetua”) między Zygmuntem I, królem polskim a Albrechtem, księciem pruskim. Kraków, 9 kwietnia 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, Księgi Wpisów (Libri Inscriptionum [dalej: MK]), sygn. 39, s. 308-321; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0314.html [i kolejne; dostęp: 16.04.2025]; Metryka Koronna, LL, sygn. 6, k. 192-208v; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%206/pages/PL_1_4_2-6_0192.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; Metryka Koronna, LL, sygn. 23, k. 311-321; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0311.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; edycje: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 168, s. 225-231; *Acta Tomiciana*, t. 7, p. 227-234; *Corpus iuris Polonici*, vol. 4, fasc. 1, nr 47, p. 160-165; *Die Staatsverträge des Herzogtums Preussen*, Bd. 1, s. 34-34; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1034, s. 122; nr 1038, s. 123.

10. Erhard (Ebrehardus [Erhard Queis]), biskup elekt pomezański, Fryderyk pan na Heydeck, Henryk pan na Kittlitz, Georg von Kunheim, Nicolaus Rychaw, burmistrz Starego Miasta [Królewiec], i Crispinus Schonberg, rajca z Knipawy, jako przedstawiciele zakonu krzyżackiego, szlachty oraz miast pruskich, potwierdzają warunki układu zawartego w Krakowie 8 kwietnia 1525 r. pomiędzy Zygmuntem, królem polskim, a Albrechtem, margrabią brandenburskim i księciem pruskim („dux Prussiae”), oraz akceptują status lenna pruskiego. Kraków, 9 kwietnia 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 184; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/184/index.html#img=PL_1_1_184_0001.jpg [dostęp: 09.04.2025]; AGAD, MK, sygn. 39, s. 327-330; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0333.html [i kolejne; dostęp: 16.04.2025]; Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 327-330; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_223_0327.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; edycje: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 169, s. 231-233; *Corpus iuris Polonici*, vol. 4, fasc. 1, nr 48, p. 165-172; *Die Staatsverträge des Herzogtums Preussen*, Bd. 1, s. 166-172; regesty: MRPS, pars IV, vol. 2, p. 313, nr 14211; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1039, s. 123.

11. Zygmunt, król polski, nadaje Prusy w lenno („Prussia in feudum data”) księciu Albrechtowi Hohenzollernowi. Kraków, 10 kwietnia 1525 r. AGAD, MK, sygn. 39, s. 321-326; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0327.html [i kolejne; dostęp: 16.04.2025]; Metryka Koronna, LL, sygn. 23, k. 322-326; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0322.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; edycje: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 170, s. 233-235; *Corpus iuris Polonici*, vol. 4, fasc. 1, nr 49, p. 172-178; *Die Staatsverträge des Herzogtums Preussen*, Bd. 1, s. 40-44; *Dokument lenny. Kraków, 10 kwietnia 1525 roku*, przeł. T. Ososiński, w: M. BOGUĆKA, K. ZERNACK, *Sekularyzacja zakonu krzyżackiego w Prusach*, s. 75; regesty: MRPS, pars IV, vol. 2, p. 313, nr 14212; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1040, s. 123.

12. Zygmunt, król polski, ustanawia pensję dla Albrechta Hohenzollerna, księcia pruskiego („Iorgelt duci Prussiae constitutum”). Kraków, 12 kwietnia 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 326-327; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0326.htm [dostęp: 09.04.2025]; MK, sygn. 39, s. 326-327; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0332.html (i następna; dostęp: 16.04.2025); edycja: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 171, s. 235-236; regest: MRPS, pars IV, vol. 2, p. 314, nr 14219; *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1041, s. 123.

13. Zygmunt, król polski, odpowiada książętom mediatorom traktatu krakowskiego (margrabiemu brandenburskiemu Jerzemu i księciu legnicko-brzeskiemu Fryderykowi) w sprawie lenna pruskiego. Kraków, 12 kwietnia 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 330; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0330.htm [dostęp: 09.04.2025].

14. Poselstwo od Jana Łaskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego (poseł Jerzy Myszkowski, doktor obojga praw, kanclerz prymasa), do papieża Klemensa VII w sprawach traktatu krakowskiego, soboru przeciwko luteranom, rozejmu Polski z Turcją oraz niesnasek pomiędzy

władcami chrześcijańskimi. [b.m.d.d., po 1 maja] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 343-346; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0343.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 948, s. 114.

15. List Andrzeja Krzyckiego, biskupa przemyskiego, do Jana Antoniego „Paleonem” (Puleo, Puglio), kardynała i nuncjusza apostolskiego na Węgrzech, w sprawie sekularyzacji Prus. Kraków, [b.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 333-340; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0333.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; edycje: *Acta Tomiciana*, t. 7, nr 33, p. 249-255; *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 90-102 (przekład polski A. Wolffa); regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 944, s. 114.

16. List Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego i podkanclerzego koronnego do Jana Antoniego Puleo (Puglio), nuncjusza apostolskiego na Węgrzech w sprawie sekularyzacji Prus. Kraków, [b.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 341; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0341.htm [dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 945, s. 114.

17. List Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego i podkanclerzego koronnego, do kardynała Wawrzyńca Campeggio, legata apostolskiego w Niemczech, Czechach, Węgrzech, Polsce i trzech królestwach nordyckich, w sprawie sekularyzacji Prus. [b.m.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 342; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0342.htm [dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 946, s. 114.

18. Albrecht (Albert), margrabia brandenburski, książę w Prusach, zapewnia, że stany pruskie, w obecności posłów Zygmunta, króla polskiego (posłów: Jerzego Bażyńskiego, wojewody malborskiego, Jana z Wieczwni, kasztelana i wojskiego plockiego, oraz Achacego Czemy, podkomorzego pomorskiego), zaakceptowały warunki pokoju zawartego w kwietniu pomiędzy księciem Albrechtem a królem Zygmuntem oraz złożyły przysięgę wierności Albrechtowi, a z kolei posłowie polscy na mocy swych uprawnień udzielili księciu i jego sukcesorom inwestytury na posiadanie lenna pruskiego. Królewiec (Königsberg), 29 maja 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 181; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/181/index.html> [dostęp: 23.04.2025]; edycja: *Corpus iuris Polonici*, vol. 4, fasc. 1, nr 54, p. 186-188.

19. Albrecht, margrabia brandenburski, książę pruski, szczeciński etc., przez pośredników zawiera układ z Zygmuntem, królem polskim. [Królewiec], „in conventu generali ducatus nostri”, 29 maja 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 1063; edycja: *Corpus iuris Polonici*, vol. 4, fasc. 1, nr 53, p. 184-186.

20. List Jana Dantyszka, posła polskiego na dworze cesarskim Karola V, do Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego i podkanclerzego koronnego, napisany w odpowiedzi na list zawierający doniesienia o zawarciu traktatu krakowskiego i sekularyzacji Prus. Toledo, 1 czerwca 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 348-349; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0348.htm [i następna; dostęp: 09.04.2025]; edycja: *Acta Tomiciana*, t. 7, nr 38, p. 271; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1048, s. 124.

21. List Zygmunta, króla polskiego, do Jana Dantyszka, posła polskiego na dworze cesarskim Karola V, informujący o zawarciu traktatu krakowskiego i sekularyzacji Prus oraz zawarciu rozejmu z Turcją. [b.m.d.d.], 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 349–350; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0349.htm [i następna; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 950, s. 115.

22. Zygmunt, król polski, udziela sekretnego posłuchania („secretam habuit audientiam”) Albrechtowi Hohenzollernowi, księciu Prus. Kraków, 3 czerwca 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 487–488; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0487.htm [i następna; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1049, s. 124.

23. List Zygmunta I („Sigismundus Primus”), króla polskiego, do papieża Klemensa VII w sprawach traktatu krakowskiego, sekularyzacji Prus oraz sytuacji na Węgrzech i w Czechach. [b.m.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 350–351; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0350.htm [i następna; dostęp: 09.04.2025]; edycja: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 172, s. 236–237; edycje: *Acta Tomiciana*, t. 7, nr 35, p. 257–258; *Władztwo polskie w Prusiech*, s. 102–104 (przekład polski); regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 951, s. 115.

24. List Zygmunta I, króla polskiego, do Albrechta („Alberto”), księcia pruskiego i margrabiego brandenburskiego, w sprawie zajęcia przez Polskę miasta Braniewo. [b.m.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 352–353; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0352.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 953, s. 115.

25. List Stefana Brodericusa, posła króla węgierskiego, do Zygmunta, króla polskiego, w sprawach dotyczących dziedziczenia księstwa Bari, traktatu krakowskiego z Prusami [s. 504, część tekstu zaszyfrowana], przybycia króla francuskiego Franciszka I do Hiszpanii oraz buntu janczarów w Konstantynopolu. Rzym, 4 lipca 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 502–505; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0504.htm [dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1054, s. 124.

26. List Jana Antoniego Puleo (Puglio), nuncjusza apostolskiego na Węgrzech, do Zygmunta, króla polskiego, w sprawie traktatu krakowskiego z Prusami oraz o problemach wewnętrznych Węgier i Czech, o pokoju pomiędzy Anglią i Francją i o stanie zdrowia króla francuskiego Franciszka I, przebywającego w niewoli. Buda, 7 listopada 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 387–390; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0387.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1070, s. 126.

27. Odpowiedź papieża Klemensa VII udzielona Jerzemu Myszkowskiemu, kanclerzowi arcybiskupa gnieźnieńskiego, w sprawach pokoju w świecie chrześcijańskim oraz w kwestii pruskiej („de rebus Prutenicis”). [b.m.d.d.] 1525 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 346–348; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0346.htm

23_0346.htm [i kolejne; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 949, s. 115.

28. Zygmunt, król polski, za zasługi oddane w wojnie z margrabią brandenburskim, księciem pruskim a w owym czasie wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego, a także za udział w innych ekspedycjach wojskowych, zapisuje Aleksandrowi Hłowskiemu 100 florenów na wsiach Dzierżążnia i Kępa w ziemi płockiej, w powiecie płońskim, w zamian za przyznaną mu tenutę zdobytego przez niego miasta Pasym, które – zgodnie z traktatami – oddano księciu pruskiemu. Kraków, 16 listopada 1525 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 1024; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/1024/index.html#img=PL_1_1_1024_0001.jpg [dostęp: 09.04.2025].

29. Albrecht, margrabia brandenburski i książę w Prusach, kwituje króla Zygmunta z odbioru rocznej pensji 4000 złotych reńskich należnej za rok 1526. Gdańsk, 10 maja 1526 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 1363; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/1363/index.html> [dostęp: 25.04.2025].

30. Odpowiedź królewska dana Albrechtowi, księciu Prus („domino duci Prussiae”). Gdańsk, 23 maja 1526 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 5, k. 306-307v; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%205/pages/PL_1_4_2-5_0306.htm [i następne; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1201, s. 138.

31. Odpowiedź królewska dana Albrechtowi, księciu Prus („domino duci Prussiae”). Gdańsk, 24 maja 1526 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 5, k. 308-309v; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%205/pages/PL_1_4_2-5_0308.htm [i następne; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1202, s. 138.

32. Odpowiedź królewska dana Albrechtowi, księciu Prus, w sprawach prywatnych („ad privata negocia”). Gdańsk, 25 maja 1526 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 5, k. 309v-311; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%205/pages/PL_1_4_2-5_0309v.htm [i następne; dostęp: 09.04.2025]; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1203, s. 138.

33. Sekretna odpowiedź („Secretius responsum”) królewska dana Albrechtowi, księciu Prus, w sprawach luteranizmu. Gdańsk, 25 maja 1526 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 5, k. 311-313; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%205/pages/PL_1_4_2-5_0311.htm [i następne; dostęp: 09.04.2025]; edycja: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 175, s. 238-239; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1204, s. 139.

34. Zygmunt, król polski, oznajmia o wyznaczeniu komisarzy, którzy oznaczą ziemie oddane w lenno księciu pruskiemu („in assignata possessione terrarum in feudum novo duci in Prussia”). Gdańsk, 26 maja 1526 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 23, s. 332; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2023/pages/PL_1_4_2-23_0332.htm [dostęp: 09.04.2025]; edycja: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 176, s. 239-240; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1205, s. 139.

35. Zygmunt, król polski, oznajmia o nadaniu księciu Albrechtowi, margrabiemu brandenburskiemu, ziem pruskich na prawie lennym, zwalnia od wszelkich powinności księcia i jego ziemie, z wyjątkiem tych obciążeń, które obowiązują na mocy traktatu krakowskiego.

Gdańsk, 26 maja 1526 r. AGAD, Metryka Koronna, LL, sygn. 5, k. 313-314; http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%205/pages/PL_1_4_2-5_0313.htm [i następne; dostęp: 09.04.2025]; edycja: *Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae*, t. 4, nr 177, s. 240; regest: *Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej*, t. 1, nr 1135, s. 132.

36. Albrecht, margrabia brandenburski i książę w Prusach, kwituje króla Zygmunta z odbioru rocznej pensji 4000 złotych reńskich należnej za rok 1527. Królewiec, 13 maja 1527 r. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 1361; <http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/1/album/1361/index.html> [dostęp: 25.04.2025].

37. Jan Albrecht (Albert), książę meklemburski, odnawia z Zygmuntem Augustem, królem polskim, układ o przyjaźni z roku 1525. Warszawa, 22 stycznia 1556 r. [dwa dokumenty o tej samej treści]. AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 5490 i 5491.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Główne Akt Dawnych [AGAD]

Metryka Koronna, Księgi Wpisów (Libri Inscriptionum), sygn. 39; Księgi Poselstw (Libri Legationum), sygn. 5-6, 23

Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 175-176, 181, 183-185, 187, 530, 1024, 1063, 1361, 1363, 5490, 5491

Muzeum Narodowe w Krakowie:

Biblioteka Książąt Czartoryskich, sygn. Perg. nr 756, 757

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Acta Tomiciana, t. 7: *Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismundi Primi, regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, ed. S. Górski, Posnaniae 1857.

Codex diplomaticvs Regni Poloniae et Magni Ducatvs Litvaniae in quo pacta, foedera, tractatvs pacis [...], ed. M.D. Dogiel, t. 4, *in qvo totivs Prvssiae res continentvr*, Vilnae 1764.

Corpus iuris Polonici, Sectionis 1: *Privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta, mandata regnum Poloniae spectantia comprehendentis*, vol. 4: *Annos 1523-1534 continentis*, fasc. 1, ed. O. Balzer, Cracoviae 1910.

Die Staatsverträge des Herzogtums Preußen, Bd. 1: *Polen und Litauen. Verträge und Belehungsurkunden 1525-1657/68*, hg. S. u. H. Dolezel, Köln–Berlin 1971.

Matricvlarvm Regni Poloniae summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski, pars IV: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507-1548)*, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1507-1535*, Varsoviae 1912.

Sumariusz Ksiąg Poselstw Metryki Koronnej, t. 1: *Jagiellonowie*, oprac. I. Sułkowska-Kurasiowa, J. Wejchertowa, przygotowali do druku M. Badowska, M. Kulecki, Warszawa 2019.

Władztwo polskie w Prusiech Zakonnych i Książęcych (1454-1657). Wybór źródeł, oprac. i wstęp A. Vetulani, Wrocław 1953.

OPRACOWANIA

- BISKUP M., *Bracia Albrechta von Hohenzollern-Ansbach – potencjalni sukcesorzy Prus Książęcych (1525-1543)*, w: *Pomorze – Brandenburgia – Prusy (państwo i społeczeństwo). Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, red. W. Stępiński, Z. Szultka, Szczecin 1999, s. 39-53.
- BISKUP M., *Das Ende des Deutschordensstaates Preußen im Jahre 1525*, w: *Die geistlichen Ritterorden Europas, (Vorträge und Forschungen, Bd. 26)*, hg. J. Fleckenstein, M. Hellman, Konstanz 1980, s. 403-416.
- BISKUP M., *Die Säkularisation des Deutschen Ordensstaates in Preussen im Jahre 1525 (Genesis und Bedeutung)*, „*Studia Maritima*” 2 (1980), s. 7-27.
- BISKUP M., *Friedrich von Sachsen 1498-1510*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens*, hg. U. Arnold, Marburg a.d. Lahn 1998, s. 155-159.
- BISKUP M., *Geneza i znaczenie hołdu pruskiego 1525 roku*, „*Komunikaty Mazursko-Warmińskie*” 1975, nr 4 (130), s. 407-424.
- BISKUP M., „*Wojna pruska*” czyli wojna Polski z zakonem krzyżackim z lat 1519-1521. *U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich*, cz. 2, Olsztyn 1991.
- BODNIAK S., *Albrecht Hohenzollern*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Kraków 1935, s. 48-52.
- BOGUCKA M., *Hołd Pruski*, Warszawa 1982.
- BOGUCKA M., ZERNACK K., *Um die Säkularisation des Deutschen Ordens in Preußen. Die Krakauer Huldigung*, Hannover 1996.
- BOGUCKA M., ZERNACK K., *Sekularyzacja zakonu krzyżackiego w Prusach. Hołd pruski 1525 roku*, Warszawa 1998.
- BORK [L. Kolankowski], *Hołd pruski 10 IV 1525 r. (w czterowiekową rocznicę)*, Kraków 1925.
- GÓRSKI K., *Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977.
- HUBATSCH W., *Albrecht von Brandenburg-Ansbach. Deutschordens-Hochmeister und Herzog in Preussen 1490-1568*, Heidelberg 1960.
- JANKOWSKI R., „*A niechaj już uniej w skrzyniach nie chowamy*” – akty unii lubelskiej i horodelskiej w archiwum Wielkiego Księstwa Litewskiego w zbiorach Radziwiłłów, w: *Unia Lubelska 1569 roku i unie w Europie Środkowo-Wschodniej. The Union of Lublin of 1569 and other unions in Central and Eastern Europe*, red. J. Krochmal, Warszawa 2020, s. 292-334.
- KARWASIŃSKA J., *Straty Archiwum Koronnego*, w: *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, red. A. Stebelski, Warszawa 1957, s. 29-69.
- KĄKOLEWSKI I., *Hołd pruski (1525). Historia, pamięć i narracje o scenariuszach alternatywnych*, Warszawa 2025.
- KROCHMAL J., *Kalendarium dziejów Archiwum Głównego Akt Dawnych i jego poprzedników (1807-2011)*, „*Miscellanea Historico-Archivistica*” 18 (2011), s. 13-119.
- KROCHMAL J., *Skarby w archiwach zakłete. Dzieje Polski w dokumencie archiwalnym*, cz. 1: *Dawna Polska (do 1795 roku)/Enchanted Treasures from the Archives. A history of Poland in archive documents, Part I: Old Poland (to 1795)*, Warszawa 2021.

- KROCHMAL J., *Unia Lubelska aktem założycielskim Rzeczypospolitej*, w: *Unia Lubelska 1569 roku i unie w Europie Środkowo-Wschodniej. The Union of Lublin of 1569 and other unions in Central and Eastern Europe*, red. J. Krochmal, Warszawa 2020, s. 13-64.
- LUBCZYŃSKI M., PIELAS J., *Szydłowiecki Krzysztof*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 49, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2014, s. 551-566.
- MAKILLA D., *Ustanowienie lenna pruskiego w 1525 r. Odstępstwo od traktatu toruńskiego czy jego kontynuacja?*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2017, nr 2 (296), s. 263-277.
- MAKILLA D., *Zniesienie Hołdu Pruskiego. Uwolnienie Prus Książęcych z podległości lennej wobec Rzeczypospolitej w latach 1657-1658*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 23 (2016), s. 139-151.
- MALLEK J., *Geneza sejmu 1566 r. w Prusach Książęcych*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1961, nr 4, s. 497-527.
- MALLEK J., *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525-1548. Studium z dziejów polskiej polityki księcia Albrechta Hohenzollerna*, Warszawa 1976.
- MYCIELSKI J., *Hold z roku 1525 i sekularyzacja Prus w dziejach Polski*, „Przegląd Polski” 16 (1882), t. 64, z. 190-192, s. 350-370.
- ODRZYWOLSKA A., *Tomicki Piotr*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 54, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2022, s. 328-344.
- PAPÉE F., *Spór o bałtyckie pomorze 1343-1525. Od traktatu kaliskiego do krakowskiego*, w: *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. 1: *Referaty*. Lwów 1925, Sekcja II, s. 1-8.
- PIWARSKI K., *Hołdy pruskie*, „Roczniki Historyczne” 21 (1956), s. 152-173.
- PIZUŃSKI P., *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich*, Skarszewy [2000].
- POCIECHA W., *Geneza hołdu pruskiego (1467-1525)*, Gdynia 1937.
- POTKOWSKI E., „*Hold Pruski*” w opiniach historyków polskich, „Miscellanea Historico-Archivistica” 23 (2016), s. 81-91.
- Sigilla regum et reginarum Poloniae. Pieczęcie królów i królowych Polski ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych*, oprac. zb. (Tabularium Actorum Antiquorum Varsoviense Maximum. Divisio prima – „Insimul”), Warszawa 2015.
- TOMASZEWICZ J., *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, cz. 2: *Dokumenty z lat 1506-1828*, Kraków 1991.
- VETULANI A., *Lenno pruskie. Od traktatu krakowskiego do śmierci księcia Albrechta, 1525-1568. Studium historyczno-prawne*, Kraków 1930.
- WIJACZKA J., *Traktat krakowski i hold pruski z 1525 roku*, Olsztyn 2025.
- WIJACZKA J., *Traktat krakowski z 1525 roku. Sukces Jagiellonów czy Hohenzollernów?*, w: *Od traktatu kaliskiego do pokoju oliwskiego. Polsko-krzyżacko-pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343-1660. Vom Frieden von Kalisch bis zum Frieden von Oliva. Diplomatische Beziehungen zwischen dem Königreich Polen und dem Deutschen Orden/Herzogtum Preußen in den Jahren 1343-1660*, red. A. Bues, J. Grabowski, J. Krochmal, G. Vercamer, H. Wajs, Warszawa 2014, s. 283-296.
- WOJCIECHOWSKI Z., *Hold pruski i inne studia historyczne*, Poznań 1946.

WOJTKOWSKI A., *Hołd pruski według relacji Maurycego Ferbera, biskupa warmińskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 13 (1947), nr 3-4, s. 95-99.

WRÓBEL D., „*Hołd pruski*” sto piętnaście lat wcześniej. *O jednym precedensie z czasów Władysława Jagiełły*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 23 (2016), s. 93-107.

ŻELEWSKI R., *Dyplomacja polska w latach 1506-1572*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1: *Połowa X w. – 1572*, red. M. Biskup, Warszawa 1980, s. 587-793.

STRONY INTERNETOWE

Archiwum Główne Akt Dawnych: <https://agad.gov.pl/>

THE TREATY OF CRACOW AND THE PRUSSIAN HOMAGE OF 1525
– SOURCES IN THE CENTRAL ARCHIVES OF HISTORICAL RECORDS

Abstract. The 500th anniversary of the Treaty of Cracow (1525) is generally associated with the Prussian Homage. However, the significance of this anniversary concerns the peace treaty rather than the feudal tribute that was normal in the feudal world. This duty was imposed on the Grand Masters of the Teutonic Order by the provisions of the Treaty of Toruń (1466). Under its terms, successive Grand Masters paid homage to the Polish kings. The basis of Prince Albrecht Hohenzollern's homage to King Sigismund I the Elder was a peace treaty known as the Treaty of Cracow. It ended a four-year truce in the war between the Kingdom of Poland and the Teutonic Order in 1519-1521. The treaty was signed in Cracow on April 8, 1525. Two days later, the homage ceremony took place in the Cracow market square. The ceremony demonstrated the feudal dependence of the secularized Teutonic Order in Prussia on the king and the Kingdom of Poland. After swearing allegiance to King Sigismund, Albert, Duke of Prussia, received his Duchy of Prussia as a fief of the Kingdom of Poland. This article lists and characterizes source materials from The Central Archives of Historical Records in Warsaw relating to the Treaty of Cracow.

Keywords: Treaty of Cracow; peace treaty; Prussian Homage; Central Archives of Historical Records; parchment document